

**ЕСТЕТИКА АРХИТЕКТУРЕ И УРБАНИЗМА
ДНАС**

Издавач:

САВЕЗ ИНЖЕЊЕРА И ТЕХНИЧАРА СРБИЈЕ
УЛ. КНЕЗА МИЛОША 7, БЕОГРАД

Суиздавач:

**ИНЖЕЊЕРСКА
КОМОРА
СРБИЈЕ**

ИНЖЕЊЕРСКА КОМОРА СРБИЈЕ
БУЛ. ВОЈВОДЕ МИШИЋА 37, БЕОГРАД

За издавача:

МР БОГДАН ВЛАХОВИЋ, генерални секретар СИТС

Уредник зборника:

др ИГОР МАРИЋ, дипл.инж.арх.

Дизајн и прелом:

АЊА ДРАШКОВИЋ, маст.инж.арх.

Рецензенти:

ПРОФ. ИВАН РАШКОВИЋ
ПРОФ. ДР. АЛЕКСАНДАР КЕКОВИЋ

ШТАМПА

Planeta print
тираж 200
Београд, 2023.

ИНЖЕЊЕРСКА КОМОРА СРБИЈЕ
МАТИЧНА СЕКЦИЈА АРХИТЕКАТА

уз подршку
Савеза инжењера и техничара Србије

организује скуп
„АРХИТЕКТОНСКО - УРБАНИСТИЧКИ ФОРУМ“
са темом
„Естетика архитектуре и урбанизма у садашњости“

Београд, 28. и 29. октобар 2022. године
Велика сала Савеза инжењера и техничара Србије,
Кнеза Милоша број 9/III

У организацији Инжењерске коморе Србије и суорганизацији Савеза инжењера и техничара Србије од 28.10. – 29.10.2022. године одржан је Стручно научни скуп „Архитектонско – урбанистички форум“ са темом „Естетика архитектуре и урбанизма у садашњости“.

Након неколико година обновљен је „Форум урбанум“ са измењеним називом и, делимично, формом. Како су одскора архитекти и урбанисти у једној секцији, манифестација је добила име „Архитектонско – урбанистички форум“. Да не би било забуне, у образложењу теме наведен је низ аспеката које естетика као појам подразумева, а то су не само уметнички аспекти вештине уобличавања, већ и функционалне, социјалне, економске историјске, развојне, технолошке вештине, као и многи други аспекти уочени у оквиру филозофских разматрања.

Свест да се на укупност таквог естетског поимања недовољно обраћа пажња као и да се о теми више слути и често произвољно тумачи подстакла је да овај Форум буде усмерен и дефинисан кроз низ питања. Који су то склопови у архитектури и урбанизму који задовољавају естетске критеријуме савременог човека? Да ли нас однос према лепом духовно оплемењује? Да ли и ради чега заобилазимо ову тему када се зна да у суштини тежимо ка томе да физички свет око нас буде по мери човека. Сентенцу „Мера и број“, стављену у контекст филозофске теме, не би требало да заобилазимо при разматрању планираних и остварених архитектонских и урбанистичких пројеката како не бисмо осиромашили дискурс свеколиког стваралаштва у његовој есенцијалној бити. А то су лепота и хуманост.

Циљ Форума био је да излагачи објасне своје идеје произашле из пројектантске и урбанистичке праксе и да их ставе у контекст данашњице у односу на окружење, нашу и светску урбанистичку и архитектонску сцену. Ако архитекте не воде овакве разговоре, тешко је да ће шира јавност активније учествовати у полемици о важности естетике у стварању и чувању грађене средине. Вишеструки значај лепог односи се на свакодневни живот, на афирмацију и брендирање изграђене средине, туризам, повећање вредности простора, едукацију и још много пратећих сензација и користи за заједницу.

Недостатак стручне критике је један од узрока заобилажења естетског аспекта стваралаштва у архитектури и урбанизму. На релативно сиромашној сцени манифестација и медија који прате архитектуру и урбанизам већином се представљају остварења која пролазе селекцију. Да ли је то одраз наше стварности у струци која је пред очима грађана, да ли ми сами полемишемо о томе и на који начин?

Испред ИКС-а у конципирање и тематско уобличавање била је ангажована Матична секција архитектата, њен Извршни одбор.

Организациони одбор су чинили др Игор Марић, председник, Аднела Шумудворац Лучи, дипл. инж. арх., члан и Бојан Бећановић, дипл. инж. арх., члан. Испред служби Коморе била је Ивана Лазин.

Скуп је трајао два дана, одржан је у Дому инжењера *Никола Тесла* у Београду. На отварању је говорила председница Инжењерске коморе Србије, Марица Мијаиловић, дипл. инж. арх.

Форум је био подељен у шест сесија са по три излагача а после сваке сесије вођена је садржајна дискусија.

Пред читаоцима су разнородни текстови којима су излагачи, у контексту теме скупа и његових циљева, дали допринос размишљањима о феноменологији естетике као одраза културе једне средине.

Уредник

др Божидар Манић, дипл.инж.арх.
виши научни сарадник,
Институт за архитектуру и урбанизам

ЕСТЕТИКА АРХИТЕКТУРЕ И УРБАНИЗМА У САДАШЊОСТИ ИСКУСТВА ИЗ ПРАКСЕ

јавни дискурс, дијалог, критика, полемика

Архитектуре готово да нема у јавном дискурсу у Србији. *
Упркос напорима и доприносима појединих аутора, **
архитектонска критика готово да не постоји.
Нема ни полемике у стручним круговима.

архитектура И урбанизам

*Врло важно је да се теме архитектуре и урбанизма не
раздвајају, већ да се заједно и интегрално разматрају. У
складу са нашом високошколском традицијом, и архитектонско и
урбанистичко пројектовање и урбанистичко планирање спадају у
делокруг стручњака школованих на Архитектонском факултету.*

*
доминирају теме изградње и грађења

**
Слободан Гиша Богуновић, Бојан Ковачевић

регулација

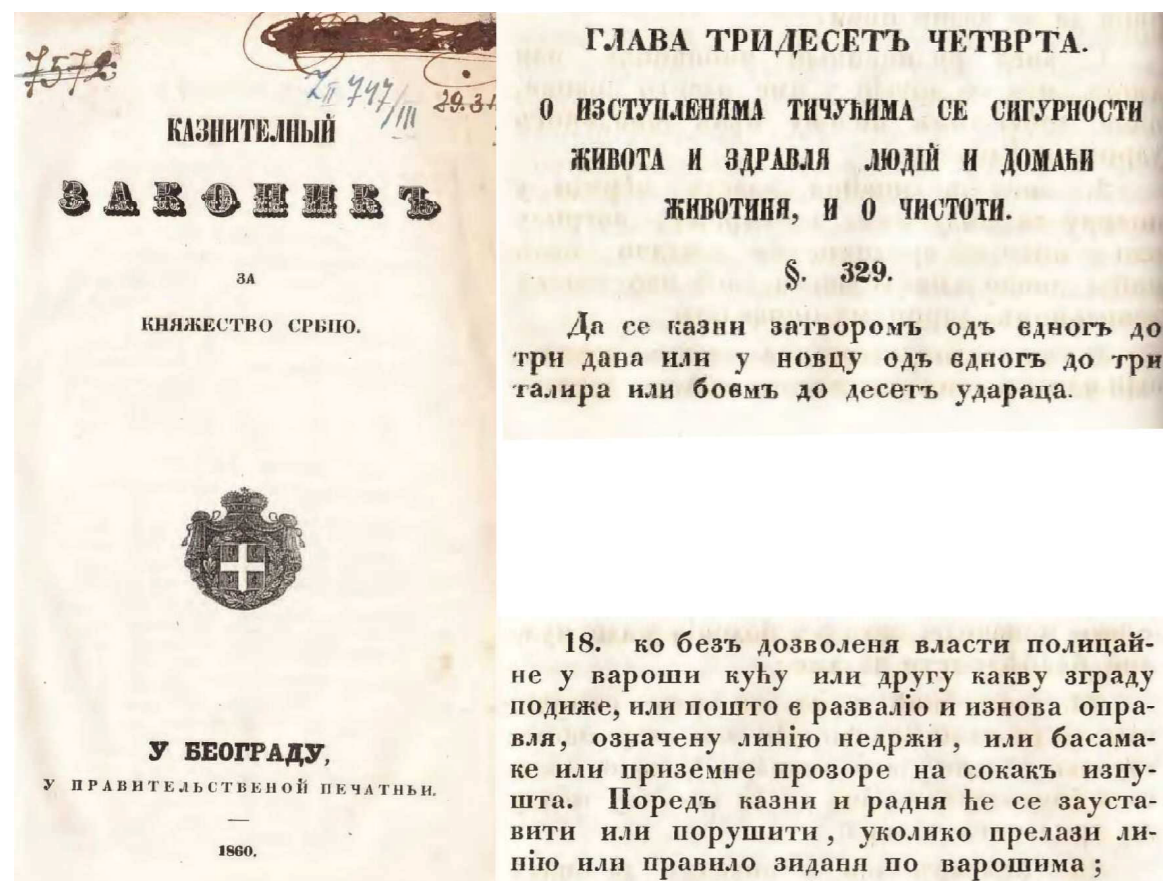
1.

Регулација је проблем са којим се Србија суочава са делимичним успехом већ 200 година. Указом кнеза Милоша од 14. (26.) фебруара 1835. године, прописан је састав државнога Совјета и установљено је шест одељења Законоизвршителне части Совјета, а попечитељ *внутрени дјела* имао је дужност „Настојавати, да се по варошима и селима добре куће граде, и све по једном плану“.*

Актуелна пракса израде урбанистичких планова све више као циљ планирања уводи „документ/план ради документа/дозволе“ – планови се раде као основ и покриће бирократији, са јединим циљем да се може издати дозвола. Уређење простора и други базични и елементарни циљеви и постулати урбанизма, пренебрегавају се. Парадоксално је да се код израде регулационих планова, посебно за просторе који нису регулисани, избегава оно што је по дефиницији њихова основна сврха – а то је регулација. С образложењем рационализације минимизирају се јавни простори и површине, а често се избегава и рушење постојећих објеката ради формирања правилне регулације, иако ће грађевински фонд свакако бити замењен новим, најчешће са вишеструко увећаним габаритима и волуменима.

*
тачка 111 Указа (Зборник, 1877).

Кривичним законом из 1860. године, прописана је казна „затворомъ одъ едногъ до три дана или у новцу одъ едногъ до три талира или боемъ до десетъ удараца“, за онога „(к)о безъ дозвољена власти полицајне у вароши кућу или другу какву зграду подиже, или пошто е развалио и изнова оправља, означену линію недржи, или басамаке или приземне прозоре на сокакъ испушта. Поредъ казни и радња ће се зауставити или порушити, уколико прелази линію или правило зиданя по варошима“.* Године 1885, проглашене су *Допуне закона о местима у Србији, која су окружне вароши, варошице и села од 16 јуна 1866. године* (Збор. XIX).** Прописана је обавеза за општине које буду проглашене за вароши и варошице, као и за оне које су тај статус већ имале, да у року од три године дају „израдити правилне планове регулације и нивелације“. Многе вароши и варошице су добиле регулационе планове, који често нису реализовани, али многе никада нису.

*

Казнителный законикъ за Княжество Сербію, 1860. Глава 34 „О изступленьяма тичућима се сигурности живота и здравля людій и домаћи животиня, и о чистоти“, параграф 329, тачка 18.

**

Тачан назив оригиналног закона је Закон о томе која су места у Србији окружне вароши, варошице, а која села

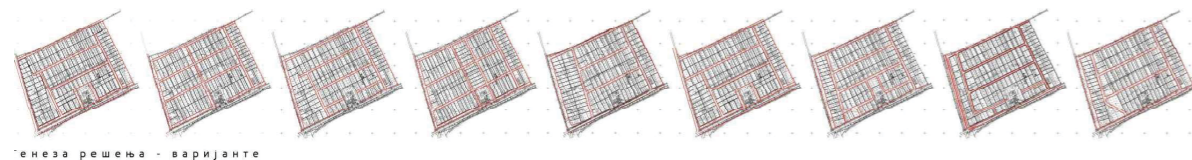
Код израде планова детаљне и генералне регулације суочавамо се са проблемом огромних разлика између катастарског и фактичког стања, које је практично немогуће решити без обнове премера. Законска могућност израде урбанистичких планова само на катастарској или топографској, уместо обавезно на катастарско-топографској подлози, резултује неадекватним планским решењима.

Није довољно развијена свест да регулационо планирање какво је данас код нас није увек довољно, односно, адекватно. Оно је настало као отклон од предефинисаног детаљног планирања, али је у том процесу потпуно изгубљена из вида урбана форма, коју је у планирање неопходно вратити (сада декларативно постоји код планова урбане обнове, који се практично и не раде). Израда планске документације „ишчупана“ је из целог система планирања, пројектовања, уређења и изградње простора. Нема управљања, углавном нема проактивног приступа решавању проблема (иницирање развоја), најчешћи је реактивни правничко-бирокуратски (доношење решење по поднетим захтевима). Нема контроле квалитета. Укидање локалних дирекција за урбанизам и планирање у потпуности препуштено тржишту значи и да нема континуитета у истраживању и познавању простора, јер сваки нови обрађивач плана има лимитирано сазнање у односу на професионалце који су се током читаве каријере бавили урбанизмом једног насеља.

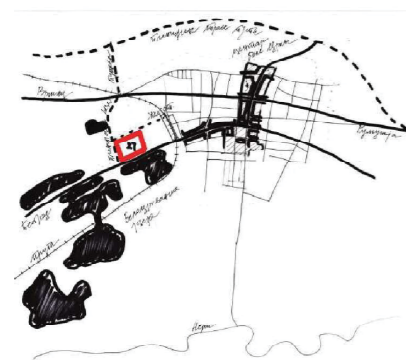
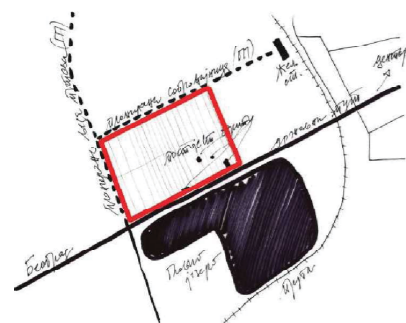
„...катастарски план, допуњен изохипсама и карактеристичним катама, јесте ситуациони план, који једини служи за правилну графичку студију и израду регулационог плана насеља“ (Мих. А. Радовановић, Увод у урбанизам. Основни принципи и методе рада. Београд: 1933, стр. 42)

План детаљне регулације блока број 27 у Белој Цркви рађен је за простор у зони Белоцркванских језера, на периферији града, који је Генералним планом утврђен као део грађевинског подручја и намењен становању вишег стандарда. Како је простор готово потпуно неизграђен и раван – *tabula rasa* – поставило се питање поставке нове урбане матрице, мреже саобраћајница и блокова. Анализирани су карактеристични урбани блокови и дефинисане оптималне величине парцела и блокова, а саобраћајно решење је планирано имајући у виду и непосредну близину Главног језера, за које није решен проблем паркирања. Како би се задржала асоцијативна сличност са типологијом карактеристичном за банатска и панонска насеља, утврђена су јасна правила архитектонског обликовања и планирано формирање линијских зелених појасева уз улице, као и централна јавна зелена површина.

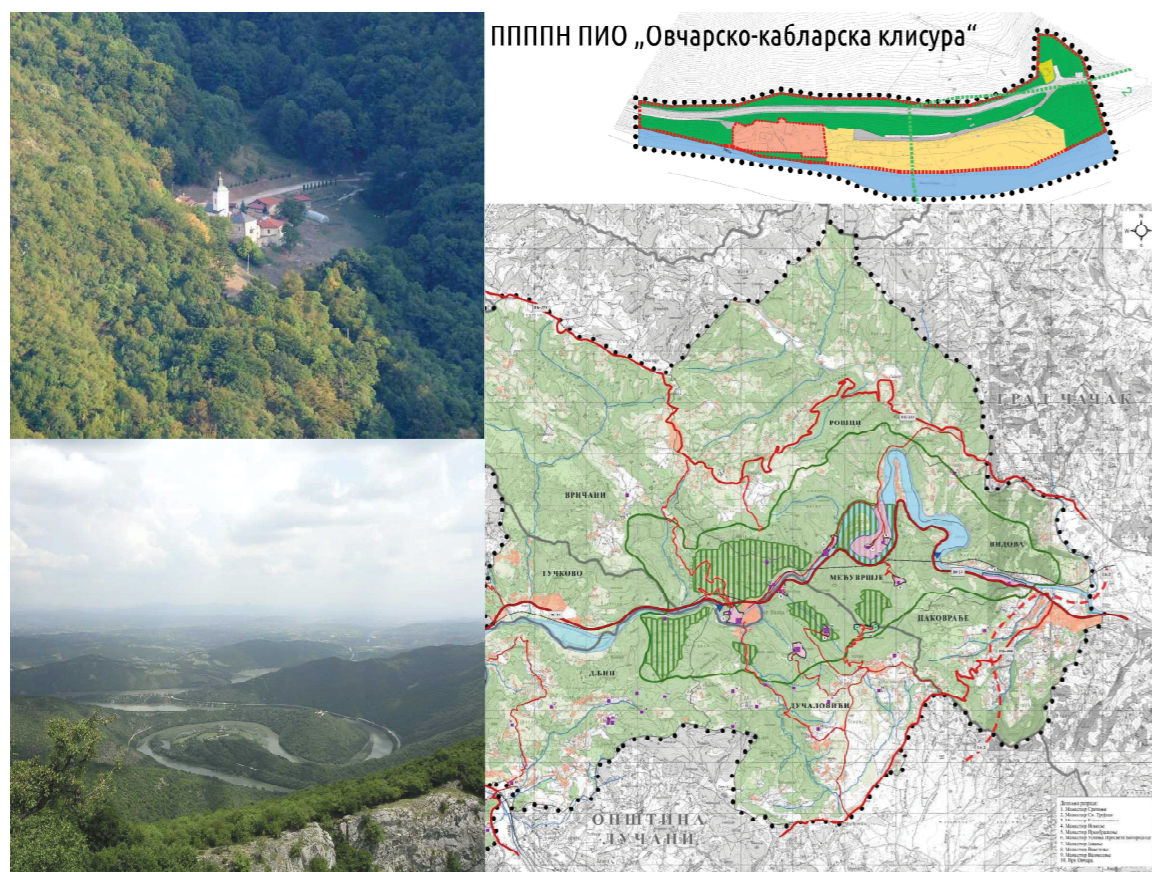
решења - варијанте

План детаљне регулације блока број 27 у Белој Цркви

За реализацију овог плана највећу препреку представљају облик и величина постојећих парцела, уских и дугачких, због којих је немогуће оптимална изградња у блоку без потпуне препарцелације, те је планом препоручено спровођење урбане комасације. Нажалост, тај инструмент иако прописан Законом о планирању и изградњи, није заживео у нашој пракси, те формирање оптималних парцела у овом блоку зависи од договора приватних власника. Приступ изградњи „парцела по парцелу“ проблематичан је не само у изграђеном градском ткиву које се трансформише, већ и на неизграђеном простору. Велики недостатак код оваквог планирања је немогућност спровођења иницијалне просторне и обликовне концепције до нивоа парцеле и пројекта/објекта, као последица је непостојања механизма да се контролише квалитет архитектонских решења, како би се формирала препознатљива амбијентална целина, а посебно имајући у виду врло низак ниво архитектонске културе.

Просторни план подручја посебне намене Предела изузетних одлика „Овчарско-кабларска клисура“, који у себи садржи детаљну разраду (урбанистичку регулацију) за овчарско-кабларске манастире, илустрација је важног приступа урбанистичке заштите непокретних културних добара и градитељског наслеђа уопште. Од девет (са Илињем десет) манастира „Српске Свете горе“ само четири је проглашено за непокретно културно добро (НКД). Остали, као појединачни објекти, односно комплекси, немају довољан квалитет да буду заштићени, али се могу штити као део просторне културно-историјске целине (ПКИЦ). Будући да заштита још увек није успостављена, овим планом су, у тесној сарадњи са РЗЗСК, дефинисане зоне и мере заштите свих манастирских објеката и њихове околине, који се на тај начин штите кроз плански документ и пре проглашења ПКИЦ.

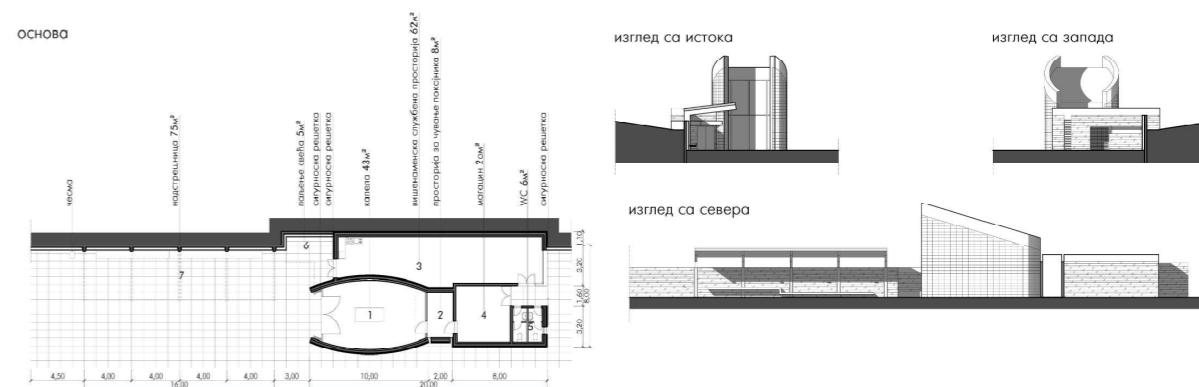

Овај принцип могуће је примењивати у свим планским документима, како за проглашена НКД и добра под претходном заштитом, тако и за остало градитељско наслеђе које нема довољно високу вредност да би се штитило по Закону о културном наслеђу, али представља важан чинилац идентитета места и колективне меморије становништва. Сведоци смо да се данас службе заштите све више повлаче пред захтевима инвеститора чије интересе често заступају органи управе, те се држе стриктно заштите по „свом“ секторском закону, не успевајући често да евидентирани добра под претходном заштитом на време утврде за културна добра и не дајући никакве податке о осталом градитељском наслеђу.

План детаљне регулације „Корито реке Милешевке са делом заштићене околине манастира Милешева“ рађен је у циљу: уређења плаво-зеленог коридора – дела корита реке Милешевке са изградњом обалоутврде и линијског парка са пешачким и бицикличким стазама од центра града до манастира Милешева; утврђивања граница водног и путног земљишта; уређења спонтано насталих сателитских насеља на обали реке Милешевке; изградње новог дечјег вртића; и изградње нове трафостанице 35/10 kV. Површина обухвата је око 77 ha, а дужина захваћеног потеза је преко 5 km. Део планског подручја припада заштићеној околини манастира Милешева, непокретног културног добра од изузетног значаја.

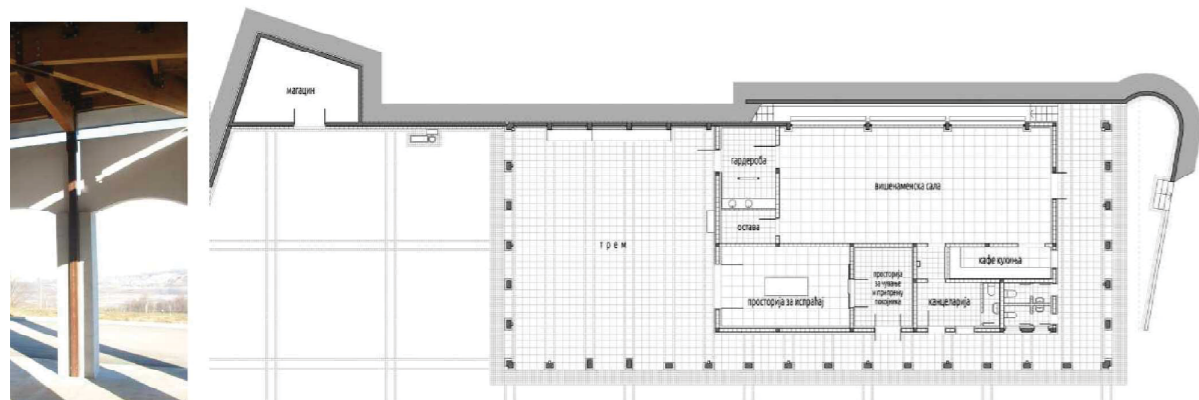
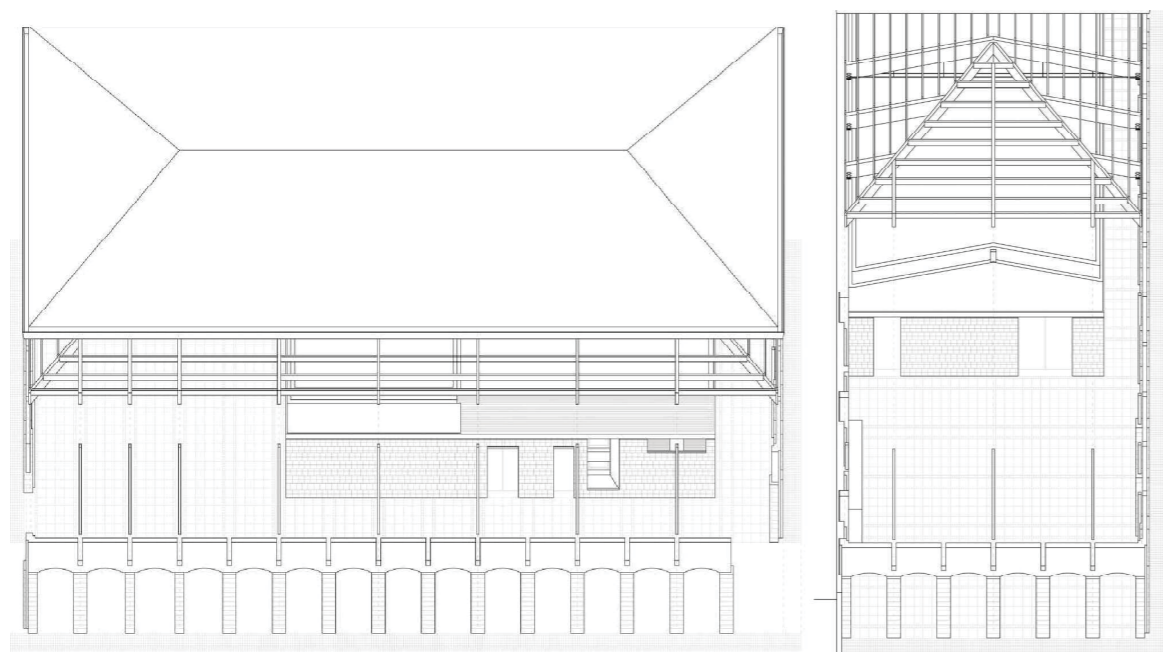
Плански је заштићен плаво-зелени коридор дужине преко 5 km који се састоји из отвореног водотока – реке Милешевке, повезаног са шумским површинама у приобаљу и на падинама сливног подручја, и новопланираног линијског парка са пешачким и бицикличким стазама на десној обали реке Милешевке, који повезује центар Пријепоља са манастиром (непокретно културно добро од изузетног значаја). До манастира Милешева који је на пешачкој дистанци од Пријепоља не постоји безбедан пешачки и бициклички прилаз, већ само колски, државним путем. Зато је потребно уређење овог коридора, који ће у потпуности функционално интегрисати простор и допринети активирању туристичког потенцијала самог града Пријепоља (250.000–300.000 посетилаца манастиру годишње). Издвојен је простор за видиковац на путу за Хисарџик – средњовековни Милешевац. Посебан изазов представљала је чињеница да ни река Милешевка ни државни пут немају катастарски формирано водно и путно земљиште, односно, да се њихове парцеле у великој мери разликују од фактичког стања, посебно у доњем делу тока реке, у грађевинском подручју.

Због ширења колубарских копова угља у Барошевцу, јавила се потреба за измештањем сеоског гробља. Мештани су од неколико понуђених изабрали локацију на уочљивом, истакнутом месту, на падини изнад села незнатно испод врха брега. Покренутост терена је захтевала постављање гробних места и капеле са тргом за испраћај паралелно са изохипсама. Због деликатности поступка пресељења старог гробља посебно су поштоване жеље локалне заједнице, што је допринело слојевитости архитектуре, у трагању за правом мером односа традиционалног и савременог. Покушај да се предложи архитектура нешто савременијег израза наишао је на потпуно неразумевање и неодобравање („не ваља се“, „ми смо православци, као и наши преци“).

Зато је пројектован трем-надстрешница око капеле, који може да асоцира традиционалне кодове и који је заједно са јединственим четвороводним кровом одговорио очекивањима мештана. Кровна конструкција од лепљеног ламелираног дрвета не ослања се међутим на те аркаде, већ је одвојена од њих и ослања се на челичне стубове који су „прошлицани“ кроз камен, чиме се потенцира искључиво симболичка улога квазитрадиционалног елемента.

„Према веродостојној предаји, у шеснаестом веку, у периоду најживље духовне активности, човек је почео, одрекавши се да и даље продире у тајне природе као што је то покушавао кроз две хиљаде година религиозног и филозофског размишљања, да се задовољава истраживањем њене површине, на начин који се збиља не може друкчије назвати него површним.“

Роберт Музил, *Човек без својстава. Други део. Наука се смеје у браду, или: први свестрани сусрет са злом*. 289.

Литургија је основни и кључни чинилац у формулисању програмских основа православног црквеног градитељства, у односу на који су сви остали утицајни фактори и програмски елементи од другоразредног значаја. Символички део архитектонског програма православних цркава такође је веома значајан, али се он не може директно превести у архитектонску форму. Канони ни на који начин непосредно не условљавају архитектонско обликовање храмова. Проглашавање неких елемената архитектонске традиције или устаљене савремене градитељске праксе за „канонске“, мада без основа, отежава покушаје тражења савременог израза у области сакралне архитектуре.

У савременој архитектонској пракси пројектовања и изградње цркава Српске православне цркве преовлађује традиционалистички приступ и историцистички израз. Инсистирањем на спољашњим, површинским, строго формалним одликама архитектуре прошлости као непроменљивим и обавезујућим обрасцима, укида се једна од суштинских карактеристика традиције а то је њено стално обнављање и континуитет промена из генерације у генерацију. Тако се уместо традиције и традиционалног приступа, негује, њима по духу супротан, традиционализам.

ПРОЈЕКТАНТСКА ПРАКСА Ауторске поетике

тип поетике	аутор	ближе одређење
арбитрарна	-	-
миметички традиционална	Предраг Ристић Љубица Бошњак Радослав Прокић	хиперкласицизам лирски класицизам поп класицизам
динамички традиционална	Бранко Пешић Љубиша Фолић Миладин Лукић Михајло Митровић Небојша Поповић Спасоје Крунић	ар деко експресивни умерени модернизам контекстуални симболизам критички историзам критички историзам критички регионализам
контемплативна	Бранислав Митровић (и Борис Подрека)	критички регионализам модерна архитектура

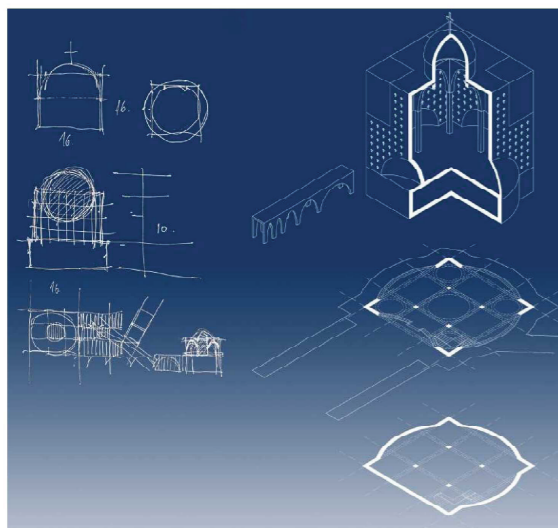
Класификација ауторских поетика извршена је на основу типова поетика које даје Антонијадес у својој књизи *Poetics of Architecture* (Antoniades 1992).

„Предање је жива вера мртвих, а традиционализам мртва вера живих“
Јарослав Пеликан, *Хришћанско предање: историја развоја догмата*.
„Традиција није чување пепела, већ предавање ватре“ Густав Малер.

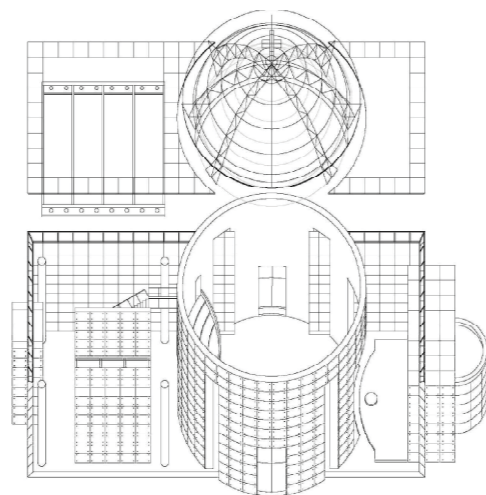
Форма храма не може бити важнија од богослужења које се у храму одвија. Реалност литургије и евхаристије важнији су од архитектонског израза и симболике. Осим тога, свако симболично значење може се изразити на више начина, као што и свака форма може имати више симболичких значења, те се инсистирањем на једном, устаљеном, формалном обрасцу као једином исправном и пожељном, храм од симбола претвара у знак и тиме губи на значају али и архитектонском квалитету.

дипломски пројекат цркве у блоку 32 на Новом Београду
(Божидар Манић, ментор проф. Спасоје Крунић)

конкурс за идејно решење спомен-храма
у порти Вазнесењске цркве у Београду
(Драгана Васиљевић Томић, Божидар Манић,
Марија Миленковић, Тијана Жишић)

конкурс за идејно решење спомен-храма
на Багдали у Крушевцу
(Божидар Манић, консултант Игор Марић)

Наизглед радикални у форми и материјализацији, ови пројекти су потпуно традиционални у структури и склопу.

„Био једном један риђи човек. Тај није имао ни очи ни уши. Ни косу није имао, тако да су га риђим звали условно. Ни да говори није могао, јер тај ни уста није имао. Није имао ни нос. Није имао чак ни руке ни ноге. Ни стомак није имао, ни леђа није имао, ни кичму није имао, ни унутрашње органе није имао. Ништа тај није имао. Тако да се не зна о коме се ради. Боље онда да о њему више и не говоримо.“

Данил Хармс, *Био један риђи човек*

Био једном један план. Тај план није имао ни озбиљно урбанистичко решење, ни решење саобраћаја ни инфраструктуре. Није штитио визуре, није штитио ни идентитет града. Није имао ни квалитетна правила грађења, тако да се планом могао звати само условно. Није имао чак ни концепт, ништа овај план није имао. Тако да се не зна о чему се ради. Боље онда да о њему више и не говоримо.

ЛИТЕРАТУРА

Зборник закона и уредаба у Књажеству Србији у досадашим зборницима нештампаних а изданих од 2. Фебруара 1835. до 23. Октобра 1875. год., 30. Београд: Државна штампарија, 1877.

Збор. XIX Допуне закона о местима у Србији, која су окружне вароши, варошице и села од 16 јуна 1866. године („Српске новине“ бр. 93/1885)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

62(497.11)(082)

72(497.11)(082)

АРХИТЕКТОНСКО-урбанистички форум (2022 ; Београд)

Инжењерска комора Србије, Матична секција архитеката ... организује скуп „Архитектонско-урбанистички форум“ са темом „Естетика архитектуре и урбанизма у садашњости“ : Београд, 28. и 29. октобар 2022. године / [уредник зборника Игор Марић]. - Београд : Савез инжењера и техничара Србије : Инжењерска комора Србије, 2023 (Београд : Planeta print). - 245 стр. : илустр. ; 23 см

Тираж 200. - Стр. 4-5: Предговор / уредник. - Стр. 243: Рецензија зборника радова / Александар Кековић. - Стр. 244-245: Рецензија зборника радова / Иван Рашковић. - Библиографија уз поједине радове.

ISBN 978-86-80067-60-5 (СИТС)

а) Инжењерство -- Србија -- Зборници б) Архитектура -- Србија -- Зборници

COBISS.SR-ID 127971337